

AMİSOS / AMISOS

Cilt / Volume 10, Sayı / Issue 18 (Haziran / June 2025), ss. / pp. 1-12
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1578234

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi / Received: 14. 04. 2025
Kabul Tarihi / Accepted: 17. 06. 2025

TANRIÇA-DAĞ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ANA TANRIÇA-İDA DAĞI: ALAKSANDU ANTLAŞMASI ÖRNEĞİ¹

THE MOTHER GODDESS AND MOUNT IDA IN THE CONTEXT OF THE GODDESS-MOUNTAIN RELATIONSHIP: THE CASE OF THE ALAKSANDU TREATY

Melisa ARSLAN*

Öz

Kült, inanç, ritüel, tapınım vb. kavramlar insanın ve insanlığın sembolizminde önemli mihenk taşlarıdır. Bu kavramlar bir nevi insanın pratik hayatını da oluşturduğu için tarih boyunca var olan birçok uygarlık hakkında bize farklı pencereler sunmaktadır. Nitekim birçok farklı uygarlıklar ve kültürler, bütün bu farklılıklara rağmen inanç dünyasında ortak bir sembolizm yaratmışlardır. Kadın/ana bu sembolizmin ortak nesnesi olarak ilk çağlardan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ilkel insanların kültürel bir tapınım haline getirdiği Ana Tanrıça, ilk çağlardan itibaren insanlığın inanç dünyasında önemli bir yer bulmuştur. Bu çalışma, Troas Bölgesi'nde Ana Tanrıça kültünün ve tapınının varlığını en erken tarihlerden itibaren aramayı amaçlamaktadır. Çalışmamızda öncelikle kült ve dağ kültü kavramları ele alınacak, ardından Troas bölgesi ile ilgili

¹ Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Melisa Arslan tarafından hazırlanan "Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Troas Bölgesi'nde Ana Tanrıça Tapımı" başlıklı Yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Yüksek Lisans Öğr., Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale/Türkiye. E-posta: melisa.arslan05@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0007-2887-5887>

ulaşabildiğimiz en erken yazılı kaynak olan Alaksandu Antlaşması ışığında, Tanrıça-Dağ ilişkisi ve İda-Ana Tanrıça bağlamı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kült, Dağ Kültü, Troas bölgesi, Alaksandu Antlaşması, İda Dağı, Ana Tanrıça.

Abstract

The concepts of cult, belief, ritual, and worship are significant cornerstones in human and collective symbolism. These notions, which also shape practical aspects of daily life, provide valuable perspectives on the civilizations that have existed throughout history. Despite the diverse social, cultural, and political structures of ancient societies, a shared symbolic language within their belief systems is evident. One of the most enduring symbols across various traditions is the Woman/Mother figure, which has been central to human spirituality since prehistoric times.

The Mother Goddess, elevated to a cultic figure by early human communities, has held a prominent place in humanity's religious and symbolic consciousness from the earliest periods. This study seeks to trace the presence of the Mother Goddess cult and its associated rituals in the Troas Region from the earliest recorded periods. The research will first address the notions of cult and mountain cult within the framework of ancient belief systems. Subsequently, the study will explore the relationship between the Goddess and the Mountain, with particular emphasis on the Ida-Mother Goddess connection, based on the earliest known written source pertaining to the Troas Region — the Alaksandu Treaty.

Keywords: Cult, Mountain cult, Troas region, Alaksandu Treaty, Mount Ida, Mother Goddess.

1. Giriş

Tarihöncesi toplumların kutsalla ilişkilerinin nasıl tanımlanacağına dair belirli bir kavram yoktur. Genel olarak bu ilişkiyi ifade etmek için, ruhsal yaşam, dinsel inanç, ritüel, sembolizm, mit ve kült gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu çalışmamızda daha çok “kült” kavramını kullanacağız. Günümüzde din, bilim ve sanat dünyasında “kült” sözcüğü çeşitli anlamlara sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kült kelimesi Fransızcadır ve dilimize de aynı şekilde “kült” olarak geçmiştir. Fakat sözcüğün kökeni Latince tapınma anlamına gelen “*cultus*” ile ilişkilidir. Fuzuli Bayat kült kavramını, doğaüstü varlıklar şeklinde tasarlanan yüce ve kutsal varlıklara gösterilen saygı ve bazen de tapınma olarak tanımlar². Bununla birlikte bir ibadet şeklini takip eden insan grubu, belirli bir toplumda, belirli dinin yerleşmiş formlarından ayrılan kişi gibi anlamları da taşımaktadır³.

Bu çalışma, Troas Bölgesi’nde Ana Tanrıça tapınımına ve kültürüne dair izlerin, en erken ne zaman görüldüğünü bulmayı amaçlamaktadır. Özellikle bölge ile ilgili ulaşabildiğimiz en erken tarihli kaynak olan Alaksandu Antlaşması ışığında bölgede var olabileceğini öne sürdüğümüz Tanrıça-Dağ ilişkisinin ve Ana Tanrıça kültürünün, bölge halkının dini pratiklerindeki yerini incelenmesi hedeflenmiştir. Nitekim Troas Bölgesi’nin coğrafi ve kültürel bir sembolü olan İda Dağı-Ana Tanrıça arasındaki bağlamı anlamak, bu çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

2. Dağ Kültü

Tarih öncesinden bu yana yapılan pek çok araştırmalara bakıldığında, çeşitli toplumların dinsel inançlarının odağına dağların yerleştiği görülmektedir. Birçok mitolojide dağlar, dünyanın merkezi, dinsel vahiy yerleri ve tanrının kendisi olarak düşünülmüştür.

Dağların, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünden oluşan üç mekân arasındaki iletişimi sağladığına inanıldığı için tüm mitolojilerde dağlar, inanç ve düşünce sistemlerinde dünyanın merkezi olarak kabul edilmekteydi. Örneğin “Ülkeler Dağı”, gökle yeri birleştirir ve Hint

² Bayat 2007, 80.

³ Longman Dictionary 1987, Cult mad. 311.

mitolojisindeki Meru dağı dünyanın merkezinde bulunmakta ve üzerinde kutup yıldızları parlamaktadır⁴. Ural-Altay halklarının da merkezinde Sumeru adında bir dağ vardır. Sumeru Dağının zirvesinde ise kutup yıldızı bulunmaktadır ve göğe bağlıdır⁵. İran inançlarına göre ise kutsal Haraberazaiti Dağı (El-burz) dünyanın merkezindedir ve gök ile bağlantılıdır. Aynı zamanda bu inanışa göre, yaratılış ilk önce dağlardan başlamaktadır. Bununla birlikte gökyüzündeki tanrının yeryüzündeki insanlarla iletişim kurduğu yerlerin başında dağların geldiğine inanılmıştır. Dağların kutsal kabul edilmesi ve bir kült olarak algılanmasının ilk izleri Sümer uygarlığında görülmektedir.

Dağ kültü, Türklerde Gök Tanrı kültü ile ilişkilendirilmiş, yeryüzünde tanrıya daha yakın mekanlar olduğuna inanılmıştır⁶. Eski Türkler, her dağın bir koruyucu ruhu olduğuna inanmışlardır. Bundan dolayı dağ ruhuna ihtiyaçları olduğunda hep dağ tepelerine çıkmışlar ve kurbanlarını orada sunup ayinlerini orada yapmışlardır. Moğollar ise en yüksek dağları Dağ-İlah şeklinde düşünmüş ve gökte yaşayan ilahın yeryüzüne indiği bir dağ olduğuna inanılmıştır. Bundan dolayı Burhan-Kaldun Dağı, Moğollar için kutsal sayılmıştır. Japon dininde de (Şintoizm) kutsal dağların yeryüzünü doldurduğuna inanılırdı. Nitekim Fuji-yama kutsal dağ olarak kabul edilmekte ve bu dağda yeni doğan güneşe tapınma ritüelleri yapılmaktadır. Hint kozmolojisinde ise, dünyanın merkezi olarak Meru Dağı kabul edilmekteydi. Ay ve yıldızlar Meru'nun etrafında dönmekte ve tanrılar Meru'da ikamet etmekteydi⁷. Tıpkı Grek dünyasındaki Olympos dağı gibi. Zeus, Olympos dağının baş tanrısı, dünyanın sahibi, tanrılarının ve insanları babasıydı. Tanrılarının yanı sıra birçok ilahi varlıklarda, Olympos ve civarında ikamet etmekteydi.

Semavi dinlerde de dağlar, önemli bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal kitaplarda dağlar genellikle, peygamberlerin tanrı ile buluştukları yerler ve kurtuluş mekanlarıdır⁸. Nitekim İbrani mitolojisinde Sina ile Karmel Dağları kutsal kabul edilmekle birlikte Yehova'nın Sina Dağı'nda İsrail oğullarına görüldüğüne ve Sina Dağı'nın Tanrı Dağı olduğuna inanılmaktadır⁹. Bilindiği gibi peygamberlere vahiyler dağlarda gelmiştir. Muhammed peygambere Kuran'ın Hira Dağı'nda, Musa peygamberin ise ilk vahyin Tur Dağı'nda inmiş olması bu örneklerden sadece birkaçıdır. Hristiyanlıkta, Yahudilerin kitabını benimsediklerinden dolayı, dağlarla ilgili inançlar Yahudilerinki ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Hristiyanlıkta en önemli dağ Zeytin Dağı'dır. Hristiyanlar, bu dağda, İsa peygamberin dolaşmış, vaaz vermiş, gecelemiş ve üzerinde çarmıha gerilmiş olduğuna inanmışlardır¹⁰. İslam dininde dağlar, Musevilikte ve Hristiyanlıkta olduğu gibi Tanrı mekânı olarak gösterilmemektedir. Kuran'da dağlara özel ve kutsal bir mevki verilmediği görülmüştür. Kuran'da, Allah'ın yarattığı dağlardan dini yönden önemli olanları Sina Dağı, Cudi Dağı ve Zeytin Dağı'dır¹¹. İslam dini dışında, kutsal kitaplarda yer alan bilgilere göre dağlar sadece Tanrı mekânı olarak gösterilmesinin yanı sıra evrenin yaratılışının da dağlardan başladığı anlaşılmaktadır¹².

Sonuç olarak, birçok uygarlık, kendi ilahi kutsallarını kimi zaman başka nesnelerle çoğu zaman ise dağlar ile ilişkilendirerek, onları inançlarıyla, efsanelerle, hikayelerle somutlaştırmış ve "kutsal dağ" fenomenini ortaya çıkarmıştır. Ve bu fenomen, çağlar, devletler, insanlar ve

⁴ Eliade 1994, 26-27.

⁵ Eliade 1994.

⁶ Kalafat 1990, 33.

⁷ Tanyu 1973, 6-7.

⁸ Yaratılış 19/17; Çıkış 24/12, 24/16, 19/20.

⁹ Hooke 2002, 198.

¹⁰ Tanyu 1973, 13.

¹¹ Tanyu 1973, 15.

¹² Mezmurlar 90:2.

dinler değiştikçe, bazen ufak tefek değişimlere uğramış olsa da önemini her daim korumuştur. Nitekim yeryüzündeki bazı dağlar yüksekliğiyle, bazıları görkemiyle, bazıları çetinliğiyle, bazıları ise hakkında anlatılan efsanelerle ve kendisine atfedilmiş şiirleriyle ölümsüzlüğünü pekiştirmiştir¹³.

3. Ana Tanrıça Kültü

İnsanoğlunun gündeğumu olarak tanımlayabileceğimiz Paleolitik Çağ'dan bu yana Ana Tanrıça olgusu, insanoğlunun var olduğu neredeyse her dönemde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim İlk Çağ toplulukları, varlıklarının, dışının doğurgan niteliğine bağlı olduklarını düşünmüş ve bu nedenle kadın, cinsel kimliğiyle toplumsal yaşamı var eden, korunması ve saygı gösterilmesi gereken bir konuma yüceltilmiştir. Aynı zamanda besin kaynaklarının zor elde edildiği bu dönemlerde kadının, göğüslerinden akan süt ile mucizevi bir şekilde hazır besin üretilip, dünyaya getirdiği insanı besleyebilmesi ve ayrıca bu sütün hastalıklara karşı koruyucu özelliğinin olması, kadın bedeninin boyutsal anlamda değişiklik gösterebilmesi ve bedeninden yeni bir beden çıkarabilmesi gibi doğal özellikleri ile kadın, erkek karşısında üstün bir konumda görülmüştür. Diğer bir yandan Muazzez İlmiye Çığ¹⁴, "Bereket Kültü ve Mabet Fahşeliği" adlı eserinde: ip yapmak, yiyecekleri koymak için taştan ve kilden kap kakak yapmak, yiyecek ve ilaç olarak kullanılabilecek bitkileri kullanmak, ateşi bulmak, hayvanları evcilleştirmek gibi uygarlığın temelini oluşturan birçok eylemin, kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Böylece insanlığı yaratanın "ana" yani doğuran kadın olduğuna yönelik düşünce bu şekilde gelişerek "Ana Tanrıça" kültürü ile ilgili ilk inanç sistemi oluşmaya başlamıştır.

Tarih öncesi insanların, doğurganlık konusu üzerinde çok fazla düşünmeleri ve buna bir anlam arayışlarına girmeleri, bu çağ insanının önemli bir sorunu olduğunu düşündürmektedir. Bu çağlarda insan ömrü oldukça kısaydı ve bundan dolayı doğum olgusu, büyük bir önem taşımaktaydı. Bu sebeple doğumun temel simgesi olan doğurgan kadın, simgeler dünyasında başrolü oynamış; biyolojik ve anatomik göstergeleri sembolizm dünyasının ana temasını oluşturmuştur¹⁵. Nitekim Merlin Stone¹⁶, "Tanrılar Kadıncı" adlı eserinde; Ana Tanrıça'da dinsel kavramın ilk kez Homo Sapiens'le birlikte ortaya çıkıp geliştiğini belirtir. Bu, ananın ailedeki tek ata sayıldığı, ata inancının temelini oluşturduğunu ve soyun bir olasılıkla salt ana yanlı olarak belirtildiği Üst Paleolitik Çağ toplumlarında, tüm insan yaşamının yaratıcı kavramının ilk atası olan kadının imgesiyle tasvir edilip bu imge tanrılaştırılıp ve "tanrısal kadın ata" olarak yüceltilmekteydi. Stone, bu argümana kanıt olarak, Erken Paleolitik Dönemin Gravetyen-Aurignac kültüründe bulunan çok sayıdaki kadın figürlerini öne sürmektedir. En erken örnekleri özellikle Avrupa'nın güneyinde yer alan mağaralarda tespit edilen Willendorf, Lespugue, Laussel, Dordogne, Kostienki, Brassempouy gibi çeşitli isimlerle anılan genel olarak "Venüs figürinleri" olarak adlandırılan bu buluntular, Ana Tanrıça'yı temsil eden figürinlerden bazılarıdır.

Paleolitik dönemlerden itibaren doğurganlığın sembolleri ile başlamış olan Ana Tanrıça kültüne, Neolitik Dönem de tarım toplumlarının "bereket" olgusunu eklemesiyle Ana Tanrıça, insanoğlunun inanç pratiklerinde daha da merkezi hale gelmiştir. Anadolu'da özellikle Neolitik Çağ'dan itibaren Ana Tanrıça kültleri ortaya çıkmıştır. Nitekim Çatalhöyük ve Hacılar alanında bulunan Ana Tanrıça figürinleri, bu kültürün Anadolu'daki kökenine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Ana Tanrıça'ya dönem dönem başka vizyonlar ve misyonlar eklendiği gibi Ana Tanrıça, yeni sıfatlara ve yeni görünümlere de bürünmüştür. Nitekim Anadolu'da Ana Tanrıça;

¹³ Arda 2004, 27.

¹⁴ Çığ 2006, 76.

¹⁵ Ateş 2001, 84.

¹⁶ Stone 2000, 44.

Kubaba, Kybebe, Kybele, Matar, Mater... gibi birçok adlandırmalar ile karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da daha çok Kybele adıyla bilinen Ana Tanrıça kültü, M.Ö. 1. binyılda bölgede etkisini göstermeye başlamıştır. Özellikle “dağların anası” olarak tanımlanmış ve ona dağlık kutsal alanlarda açık hava sunaklarında tapınılmıştır.

Diğer yandan Tanrıça ile dağlar arasında kurulan kutsal bağ, farklı uygarlıklarda ve mitolojilerde de karşımıza çıkmaktadır. Dağlara yüklenen bu kutsallık, özellikle tanrıçalarla ilişkilendirilmiş ve dağlara annelik, koruyuculuk ve doğurganlık gibi vasıflar yüklenmiştir. Nitekim Mezopotamya'da İnanna ile Zagros Dağlarının, Hint mitolojisinde Parvati ile Himalayaların, İran mitolojisinde Anahita ile Elburz Dağlarının ve Anadolu'da Kybele'nin de “dağların anası” olarak ilişkilendirilmesi bu kutsal bağ destekler niteliktedir.

Kutsal bağın Anadolu'daki tezahürlerinden biri de Troas bölgesinde yer alan İda ya da günümüzde daha çok bilinen adıyla Kazdağı'dır. İda-Tanrıça ilişkisine değinmeden önce yüzeysel olarak Troas bölgesinin fiziki ve coğrafi yapısına kısaca ele almak gerekmektedir.

4. Troas Bölgesi

Troas bölgesi, genel olarak, doğuda Mysia, batı ve güneyde Ege Denizi, kuzeyden de Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi) arasında kalan bölgedir. Günümüzde Çanakkale Yarımadası (Biga) adını taşıyan bu bölge, genel olarak Aisepos (Gönen) çayının Propontis'e döküldüğü yerden, güneybatıda İda (Kaz) dağına doğru çekilecek bir çizginin batısında kalan kesimdir¹⁷. Ancak birçok antik yazarların bu bölgenin sınırları hakkındaki farklı görüşlerinden dolayı, Troas bölgesinin tam olarak net bir coğrafi sınırlarının olduğunu söylemek güçtür. Nitekim Strabon¹⁸'da eserinde, bu bölgenin sınırlarının belirlenmesinin güçlüğünden söz etmektedir.

Troas bölgesi oldukça engebeli bir yapıya sahiptir. Bu bölgenin antik dönemlerde en tanınmış engebesi ise, Mysia sınırındaki Homeros¹⁹'un en yüksek doruğuna (1774 m) Gargaros dediği İda (Kaz) Dağı'dır. Üç güzeller, Paris'in yargısı ve Ganymedes'in kaçırılma efsanesi gibi önemli mitolojik hikayelere ev sahipliği yapan İda Dağı, Troas bölgesi için önemli bir semboldür. Zengin mitolojik hikayelere ev sahipliği yapmasının yanı sıra İda Dağı, zengin doğası ve bölge halkının inanç dünyasında etkin bir mekân olması ile de dönemin önemli yazarlarından Homeros'un eserine konu olmuştur²⁰.

Troas bölgesinin en önemli su kaynağı, İda Dağı'ndan doğan ve önce batı sonra da kuzeye doğru uzanan, Troas'ın en büyük akarsuyu olan ve bir kente de ismini vermiş olan Skamandros (Eski Menderes) çayıdır. Aynı zamanda Homeros bu su kaynağına tanrısal sıfatını yakıştırır²¹. Bunların yanı sıra sularını Ege'ye döken Satnioesis (Tuzla Çayı), kuzeyde Hellespontos'a dökülen Rhodios (Kocaçay), Selleeis (Yapıldakçay) ve son olarak sularını Propontis'e döken Paisos (Bayramdere) ile Granikos (Kocabaş çayı) bölgenin öne çıkan su kaynaklarıdır²².

İklimsel olarak Troas bölgesinin kıyı kesimleri daha ılıman bir Akdeniz iklimine sahipken iç kesimlere gidildikçe daha sert bir iklim gözlemlenir. Bölgede yaşanan bu çeşitli iklimsel durumlar, zengin tarım imkanını da beraberinde getirmiştir. Bölgedeki zengin tarım alanlarının yanı sıra hayvancılık da Troas'ın iç bölgelerinde önemli bir geçim kaynağı idi. İda Dağı; kızıl geyik, alageyik, yaban domuzu gibi çeşitli av hayvanlarına ev sahipliği

¹⁷ Sevin 2001, 58.

¹⁸ Strabon XIII, 1, 4.

¹⁹ Homeros II XIV, 292.

²⁰ Homeros II. VIII, 48; XXII, 172.

²¹ Homeros II. XII, 22.

²² Sevin 2001, 60.

yapmaktaydı. Nitekim Troas'ın bazı bölgelerinde, İda Dağı'nın bölgeye sağladığı zenginlikler, basılan sikkelere yansımıştır²³.

5. Yazılı Kaynaklar Işığında Troas Bölgesi'nde Ana Tanrıça

5.1. Alaksandu Antlaşması

Troas bölgesi ile ilgili ulaşabildiğimiz en erken kaynak Wilusalı Alaksandu ile Hitit kralı II.Muvattalli arasında yapılan “Alaksandu Antlaşması”dır. Antlaşma genel hatlarıyla, Hitit kralının, Wilusa olarak adlandırılan bölgeye Alaksandu'yu yönetici olarak tayin etmesi üzerine onunla imzaladığı vasallık antlaşmasını ele almaktadır²⁴. Metinde genel olarak Wilusa'dan Hititlere karşı kurulan her türlü plandan, kralı haberdar etmesi yani bir nevi casusluk yapması istenmekte ve bunun karşılığında da Wilusa'nın, Hitit krallığının koruması altında olacağı teminatı verilmektedir. Metnin sonlarına doğru Alaksandu antlaşması, iki uygarlığın tanrı-tanrıçaları şahitliğinde mühürlenerek sonlanır. Bundan dolayı Alaksandu Antlaşması, Wilusa yani Troas bölgesinin yerel inançları hakkında bize bilgi sunabilen en erken kaynak olması bakımından konumuz açısından önemlidir.

Nitekim antlaşmanın son bölümüne bakıldığında:

“...Wilusa ülkesinin tüm [tanrıları]: Karargâhın Fırtına tanrısı [Tanrı]-appaliuna, Wilusa ülkesinin erkek tanrıları, dişi tanrıçaları, [Dağları, Nehirleri, Pınarları], Yer Altı Kaynakları(?)... ”²⁵

Metinde “[Tanrı] -appaliuna” adlı Wilusalı bir tanrıdan bahsedilmektedir. Genel kabul görülen görüş “appaliuna” teriminin, Anadolu tanrı Apollon ile özdeş olduğudur²⁶. Bu da bize Troas bölgesinde bir Apollon kültü ve tapınımı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bahsi geçen metnin sonlarına doğru karşımıza: [Dağları, Nehirleri, Pınarları] Yeraltı Kaynakları (?) ya da yer altı sularının tanrısı Kaşkal-Kur ifadesi çıkmaktadır.

Troya'da, Schliemann'ın 1879'da kazdığı ama zamanla yeniden dolan üç kollu yapay bir mağara 1997 yılında yeniden kazılmaya başlanır. Bu araştırmalar sonucunda keşfedilen ve yaklaşık M.Ö. 3. binyılın başlarına tarihlendirilen bir kaynak mağaranın, dini bir işlevinin olduğu öne sürülmüş, hatta Hitit metinlerinde ifade edilen yer altı sularının tanrısı DINGIR KAŞKAL.KUR ya da DKAŞKAL.KUR (yer altı ya da kaynak suları tanrısı) ifadeleriyle özdeşleştirilmiştir²⁷. Bununla birlikte Hitit başkenti Hattuşa'da tapınak alanında yer alan Kompleks 2 adlı binanın arkasında aynı dönemlere tarihlendirilen küçük bir yeraltı havuzu ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda yapının giriş kısmında tespit edilen bir grup insan figürü, bu yapının dini bir işleve sahip olduğu ve kaynak suyunun ilahi bağlantısının vurgulandığı düşüncesini destekler niteliktedir²⁸.

Karargâhın Fırtına tanrısı, “-appaliuna” ve yer altı ya da kaynak suları tanrısı gibi çeşitli vizyon ve misyon taşıyan kutsalların yanı sıra metinde “...dişi tanrıçaları...” ibaresi geçse de ana tanrıçaya dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Metinde geçen bu ibareden yola çıkarak, belki de bölgesel kültürlerde dişi tanrıçaların var olduğu fikrini öne sürebiliriz. Fakat bölgenin genelini kapsayacak, sistemli ve özel bir Ana tanrıça kültürünün varlığından söz etmek henüz güçtür. Nitekim Troas bölgesi özelinde bakıldığında, arkeolojik bulguların aksine şu ana kadar yazılı kaynaklarda herhangi bir Ana tanrıçaya rastlanılmamaktadır.

²³ Wroth 1894, 23-25, 32, 36-37.

²⁴ Collins 2007, 53; Taşkın 2016, 281.

²⁵ A IV 31-46; Karauğuz 2002, 147; Woudhuizen 2018, 124; Turan 2016.

²⁶ Woudhuizen 2018, 124; Aslan 1999, 107.

²⁷ Ünal 2007, 327; 1993, 136; Turan 2016, 103.

²⁸ Macqueen 2001, 135-136.

5.2. Tanrıça-Dağ İlişkisi: Ana Tanrıça ve İda Dağı

Yukarıda da bahsedilen Alaksandu Antlaşması'na bakıldığında, "...dişi tanrıçaları, [Dağları, Nehirleri, Pınarları], Yer Altı Kaynakları(?)..." ibaresinde geçen "Dağları" ifadesi, Anadolu'da var olan Tanrıça-Dağ ilişkisinin somut kanıtı olması bakımından önemlidir. Özellikle İda Dağı, Troas bölgesi için hem sosyokültürel hem de fiziki birçok zenginlikleriyle geçmişten günümüze değişmeyen önemli bir fenomen olarak varlığını sürdürmektedir. Bundan dolayı Troas (Wilusa) bölgesi ile ilgili ulaşabildiğimiz ilk yazılı kaynakta ondan (İda Dağı) bahsedilebilme olasılığı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim özel bir sıfat ile metinde yer almasa da metinde bahsedilen Wilusa'nın dağlarından birisi de belki İda Dağı'dır.

Troas bölgesinde Ana Tanrıça kültünün en fazla görüldüğü yerlerin başında İda Dağı ve çevresi gelmektedir. Diğer yandan Roller²⁹ İda Dağı'nda tanrıçanın "Mater Deum Magna Idaea" yani Tanrıların İdalı Büyük Anası olarak tapınım gördüğünü söylemektedir. Bu unvan ona hem Roma panteonunda hem de Roma'nın İda Dağı'ndan gelen Troyalı Aeneas tarafından kurulduğunu anlatan efsane geleneğinde önemli bir yer vermiştir. Aynı zamanda İda Dağı'nda antik çağlarda kullanılmış çok sayıda kutsal alan bulunmaktadır. Bu kutsal alanlar, Ana Tanrıça'ya adanmış olan açık hava sunakları olması bakımından önemlidir. Bunlara en güzel örnekler ise Adatepe (Res.1), Evciler (Res.2), Armutcuk (Res.3), Üvecik (Res.4) bölgelerinde bulunan kutsal alanlardır (Res. 1).

Troya mitolojisinde tanrı Zeus'un Troya savaşını buradaki Gargaros tepesinden izlediğine inanılması nedeniyle, bazı araştırmacılar tarafından Zeus Sunağı olarak da adlandırılan Adatepe Sunağı, Ayvacık ilçesinin Adatepe köyünün hemen batısındaki Dedetepe üzerindedir. Tepenin üzerindeki ana kata düzelterek bir platform oluşturulmuş ve hemen bu platformun altında bir adak çukuru bulunmaktadır. Anadolu'da sıkça rastlanılan ve Ana Tanrıça'ya adanmış açık hava sunaklarıyla benzerliği nedeniyle Adatepe sunağı ayrı bir öneme sahiptir³⁰.

Diğer yandan bazı mitsel söylencelere göre, Khryse ile evlenen Dardanos'un Dimas ve İdaios adlarında iki oğlu olur. Bu İdaios, Phrygia kıyısında kendisinden sonra İda adı verilen dağın eteğine yerleşir. Bu bölgeye, Tanrıların Anası (Kybele) kültünü sokanın da o olduğu söylenir³¹. Ayrıca Kybele ile özdeşleştirilen İda Dağı kimi zaman İdaean Ana³², Mater Idaea, Mater Deum Magna İdea³³ gibi farklı sıfatlar ile de adlandırılmıştır.

Strabon, Vergilius ve Seneca gibi yazarların eserlerinde İda Kybele'si hakkında çok sayıda bilgi yer almaktadır. İlgili kısımlar şu şekildedir:

"Andeira'nın altında [Troas'ta] Meter Theon Andeirene (Andeira'nın Tanrıların Anası) için kutsal bir tapınak ve ayrıca Palaia'ya kadar yerin altından giden bir mağara var. Palaia, Andeira'dan yüz otuz stadia uzakta bir yerleşim yeridir. Yeraltı geçidi, ağzına bir keçinin düşmesi ve ertesi gün Andeira yakınlarında kurban sunmaya gelen bir çoban tarafından bulunmasıyla keşfedilmiştir³⁴."

"Frig İda'sında... Kybele'nin kendisi, tanrıların anası konuştu... Yıllarca değer verdiğim bir çam ormanım vardı, dağın tepesinde kasvetli ladinler ve akça ağaçlarla kaplanmış karanlık bir koru vardı. Adamlar bana orada adaklar getirirdi³⁵."

²⁹ Roller 2004, 22.

³⁰ Körpe, 2023, 111.

³¹ Hall. Dionysius, 1.61.4; Grimal 1997, 312.

³² Cook 1973, 298.

³³ Roller 2004, 197.

³⁴ Strabon XIII, 1, 67.

³⁵ Vergilius IX, 82.

“Dağ zirveleri, havadar yüksekliklere kaldırıldı... ve Kibele ananın Frig korusu, Jove [Zeus] yıldırımları altında sarsılır³⁶.”

6. Sonuç

Sonuç olarak Troas Bölgesi’nde Ana Tanrıça tapımının ve kültürünün ne zaman veya kimlerle geldiği tam olarak bilinmese de yazılı kaynaklar bu kültürün, bölgeye gelişini Friglerden ve Friglerin Kybele’sinden öncesine dayandırmaktadır. Troas bölgesi ile ilgili ulaşabildiğimiz en erken yazılı kaynak olan Alaksandu Antlaşması’nda da sistemli ve özel isme veya sığata sahip bir Ana Tanrıça görmesek de bölgesel kültürlerde bir dişil/ana kutsalı olabileceğini öne sürebiliriz. Yine aynı antlaşmada geçen dağlar ibaresi, belki de bize dolaylı olarak bu bölgede dağ kültürlerinin ve dağ kültürleri ile bağdaştırılan Ana Tanrıça’nın var olabileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim İda Dağı ve etrafında gelişen Ana Tanrıça kültüne ait antik kaynaklar ve buluntular bu düşünceleri destekler niteliktedir.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Arda, Z 2014, “Türk Mitolojisinde Dağlar ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 7/13, 26-47.
- Aslan, R. 1999, “Gerçekleşen Masal: Troya”, *Atlas Dergisi*, 78, 94-109.
- Ateş, M. 2001, *Mitolojiler ve Semboller-Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Bayat, F. 2007, *Türk Mitolojik Sistemi*, İstanbul: Ötüken.
- Collins, B. J. 2007, *The Hittites and Their World*, Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Cook, J. M. 1973, *The Troad*, Oxford University Press: Oxford.
- Çığ, M. İ. 2006, *Bereket Kültü ve Mabet Fahışeliği*, Kaynak Yayınları.
- Dilek, İ. 2020, “Kült Kavramı ve Söz Kültü”, *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 95, 47-77.
- Eliade, M. 1994, *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ü. Altuğ), İmge Kitabevi.
- Erhat, A. 1997, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freud, S. 1998, *Totem ve Tabu*, Dünya Klasikleri, (Çev. N. Berkes), Cumhuriyet Yayınları, 2. Cilt.
- Grimal, P. 1997, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma* (Çev. S. Tamgüç), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. F. W. 2016, *Din Felsefesi Dersleri*, (Çev. D. N. Kadioğlu), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Hooke, S. H. 2002, *Ortadoğu Mitolojisi*, (Çev.A. Şenel), Ankara: İmge Yayınları.

³⁶ Seneca Phaedra 1128; Körpe 2023, 110.

- Homer, 2008, *İlyada*, (Çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul: Can Yayınları.
- Kalafat, Y. 1990, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.
- Karauğuz, G. 2002, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*.
- Körpe, R. 2023, "İda Dağı: Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi ve Mitolojisi", *Manfred Osman Korfmann Anısına Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*, 99-122.
- Longman Dictionary, "cult" maddesi, Erişim: 6 Ocak 2025, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/cult>.
- MacQueen, J. G. 2001, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu* (Çev. E. Davutoğlu), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Roller, L.E. 2004, *Ana Tanrıça'nın İzinde "Anadolu Kybele Kültü"*, (Çev. B. Avunç), Homer Kitabevi.
- Sevin, V. 2001, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Strabon. 2009, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)* (Çev. A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Stone, M. 2000, *Tanrılar Kadıncı*, (Çev. N. Şarman), İstanbul: Payel Yayınları.
- Tanyu, H. 1973, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 120, Ankara.
- Taşkın, S. 2016, *Luviya: Batı Anadolu'nun ve Ege'nin İ.Ö. 2. binyıl Tarihi'ne Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Arkeoeg.
- Theoi Greek Mythology, "SENECA THE YOUNGER, PHAEDRA", Erişim: 21 Aralık 2024, <https://www.theoi.com/Text/SenecaPhaedra.html>.
- Tombul, M. 2015, *Çanakkale Kültür Envanteri "Arkeoloji Yerleşim Alanları ve Sanat Tarihi Yapıları"*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Topos Text, "DIONYSIUS OF HALICARNASSUS, ROMAN ANTIQUITIES", Erişim: 21 Ocak 2025, https://topostext.org/work.php?work_id=139
- Turan, O. 2016, "Hititlerin Batı Anadolu ile Etkileşimi Bağlamında Hitit-Wiluşa İlişkisi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 91-106.
- Özhan, T. 2004, *Yazılı Kaynaklar Işığında Troas Bölgesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ünal, A. 2007, *Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen / A Concise Multilingual Hittite Dictionary / Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Verlag Dr. Kovac.
- Vergilius, 1965, *Aeneas* (Çev. O. Akşit), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, no.1143.
- Wroth, W. W. 1894, *Catalogue of the Greek Coins of Troas, Aeolis, and Lesbos*, Londra: The British Museum.

Woudhuizen, F. C. 2018, *The Luwians of Western Anatolia "Their Neighbours and Predecessors*, Oxford: Archaeopress.

Figures

Fig. 1: Adatepe Zeus Sunağı (Kültür Envanteri, “Adatepe Zeus Altarı”, Erişim: 22 Ocak 2025, <https://kulturenvanteri.com/en/yer/adatepe-zeus-altari/#17.1/39.560349/26.618006>)

Fig. 2: Pınarlı Taş kutsal alanının bulunduğu alan (Tombul 2015, 226)

Fig. 3a: Armutcuk Ev Kayası sunağının genel görünümü (Tombul 2015, 622)

Fig. 3b: Ana kayanın üstüne doğru çıkan basamaklar

Fig. 3c: Ana kaya üzerindeki düzleştirilmiş alan

Fig. 4a: Ana kaya kesilerek yapılmış yerleşimin kapısı (Tombul 2015, 630-631)

Fig. 4b: Ana kaya üzerinde açılmış kaya basamakları